

tijd een autoriteit op onderwijsgebied geweest. Zijn *Leiddraad bij het godsdienstig Israëlitisch onderwijs* van 1845 was bekroond door de Hoofdcommissie tot de zaken der Israëliten in Nederland.²⁵ Anno 1859 was het gezag van de inmiddels 65-jarige echter tanende. Toen als gevolg van de Wet op het lager onderwijs van 1857 de subsidie voor het joodse armenonderwijs werd beëindigd, kozen veel joodse ouders daarom voor de openbare school. Met het oog op dergelijke kinderen in Groningen en andere steden, die nu in dezelfde positie verkeerden als die van kleine joodse gemeenschappen of enkelingen op het platteland, pleitten vooraanstaande joodse personen voor het uitbannen van het christelijke element uit het openbare onderwijs. Hofstede de Groot, die als schoolopziener in Noord West Groningen en voorzitter van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap jarenlang voor eigen joodse, door de staat bekostigde scholen had gepleit, verzette zich fel tegen dit uitbannen. Joodse kinderen waren welkom op de volksschool, maar dan 'als welkome gasten', die zich hadden te schikken. Deze en andere uitspraken, die ook in druk verschenen, kostten De Groot zijn ambt; eind 1861 werd hij door de minister van Binnenlandse Zaken geprest ontslag te nemen als schoolopziener.²⁶

²⁵ S.J. van Ronkel, *Leiddraad bij het godsdienstig Israëlitisch onderwijs, ten dienste der scholen en tot huiselijk gebruik*, Groningen 1845.

²⁶ S. van der Poel, *Joodse stadgers. De joodse gemeenschap in de stad Groningen 1796-1945*, diss. Groningen, Assen 2004, m.n. 48-53. J. Vree, "In kerk, huis, school en staat het christendom." P. Hofstede de Groot en de opvoeding van de Nederlandse natie', in: J. de Bruijn e.a. (red.), *Geen heersende kerk, geen heersende staat. De verhoudingen tussen kerken en staat 1796-1996*, Zoetermeer 1998, 251-292, m.n. 277v.

²⁷ *Herderlijke brieven 1853-2003. De aartsbisshop en de bisschoppen van Nederland aan de hun toevertrouwde geloovigen*, Nijmegen (KDC) 2009 [DVD-ROM].

Godsdienstonderwijs in soorten, maar lange tijd overwegend protestants

Wat valt er uit het bovenstaande te concluderen? Het voorbeeld van Groningen maakt duidelijk dat de term 'godsdienstonderwijs' gedurende meer dan een eeuw een brede waaier van activiteiten kon omvatten, waarin – naast anderen! – de godsdienstonderwijzer/-es een belangrijke rol vervulde. Het Reglement op het godsdienstig onderwijs van de Nederlandse Hervormde Kerk van 1816/1847, waar in de bijdragen van Houtman en Noordegraaf naar wordt verwezen, bood een goede samenvatting van al deze activiteiten. De term was bovendien vooral een protestantse aanduiding. Waar de term aan joodse zijde werd gebruikt, gebeurde dat in aansluiting aan het protestantse systeem. De eerste bisschop die hem in een herderlijk schrijven gebruikte was bisschop F. Boermans van Roermond. Dat gebeurde in 1890. Nadien bleef de term onder katholieken vreemd; vanaf genoemd jaar tot 2003 kwam hij slechts in negentien bisschoppelijke documenten voor en 'godsdienstonderwijzer' in het geheel niet. Boermans kende in 1890 alleen de 'christelijke', de 'katholieke' en de 'openbare' onderwijzer.²⁷

De grote hervormde gemeente te Groningen was een volkskerk in optima forma, die present was op alle plaatsen waar onderwijs werd verzorgd. Afgezien van de bijzonder vroeg ontstane joodse school, kwamen de andere vormen van specifiek confessioneel onderwijs pas na 1848 op, toen zowel katholieken als orthodoxe